

Erfaringer fra endringer i svensk laboratoriestruktur

Av Krister Bergknut

Krister Bergknut er leder av Krister Bergknut Kvalitetskonsult A/S

Innlegg på fagtreff 2. september 1996
Verksamheten vi svenska laboratorier inom miljö- och livsmedelssektorn har i stort sett ständigt varit under utredning under den tid jag varit yrkesverksam, dvs sedan slutet av 1960-talet.

Miljölaboratorier i dagens bemärkelse förekom då inte utan analyser gjordes på apotekslaboratorier, lantbrukskemiska laboratorier och kommunala laboratorier av olika sorter. Bakgrunden till alla dessa utredningar har varit bl a att mätresultaten inte varit tillförlitliga och jämförbara och att man hela tiden upplevt en viss överetablering med låga priser till följd. Utmärkande för laboratorieverksamhet tycks vara att många ägare upplever laboratorieinnehav som väsentligt ur prestigesympunkt, vilket får en del lustiga/märkliga effekter, då normala marknadshänsyn inte råder.

I utredningen "Bättre Miljöskydd 1" Statens Offentliga Utredningar, SOU, 1978:80 diskuterades bl a en riksprövsplats - "AB Svensk Miljökontroll" som skulle ta över ansvaret för den obligatoriska kontrollen av miljön på samma sätt som Svensk Bilprovning som kontrollerar bilar och Statens Anläggningsprovning som kontrollerar hissar, tryck-

kärl osv, osv. All miljötillsyn skulle alltså bara få utföras på offentligt ägda laboratorier med full insyn. Det troddes då allmänt att staten skulle satsa på SVELAB e dyl, som på den tiden ansågs som just offentligt ägt, då bl a kommunförbundet, staten och jordbrukets intresseorganisationer var huvudägare. Denna tanke övergavs så småningom.

Den lag som kom att ligga i botten för tanken om kvalitetssäkring är från 1985:1105; Lagen om obligatorisk kontroll genom Teknisk provning, som trädde i kraft 1 februari 1986.

I samband med nästa större utredning, Kvalitetssäkrad Miljökontroll av SNV (SNV Rapport 3420) och MPR (nu SWEDAC) (MPR-P 1987:8), kan man bl. se en översikt över aktuella laboratorier.

Det rörde sig då om ca 300 laboratorier, fördelade på Länsstyrelser, kommuner, statliga, forskning, privata samt industriella laboratorier delade på tre kategorier; skogliga, metall- samt livsmedel och övriga. Labben kan vara - Rent statliga och tillhöra en övergripande myndighet typ SNV eller SLV eller en lokal, typ länsstyrelse/Fylkesmannen

- Statliga och tillhöra ett universitet, en högskola eller annan utbildningsanstalt
- Kommunala och vara placerade som driftslaboratorier på vann- eller avlöpsanläggning.
- kommunala lab som tillhör den lokala hälsovårdsnämnden, dvs mycket lik många KNT-lab
- "Privat", dvs tillhöra ex jordbruks- eller konsumentkooperation, rikstäckande organisation typ Kommunförbundet e dyl
- Privata små specialiserade eller större kedjor

Här gjorde man den bedömningen att dessa 300 lab skulle vara aktuella för ett framtida kvalitetsgodkännande - antalet ackrediterade laboratorier som klassificeras som miljölaboratorier uppgår i dag till ca 200.

Kvalitetssäkra hela kedjan - viktig tanke som kom bort i utredningen!

Utredningen resulterade i krav på ackreditering för miljölaboratorier och den föreskrivande myndigheten krävde att laboratorierna skulle ha det godkännandet senast 1991 -07-01. Augusti/sep-tember det året blev en gråzon och framför allt kraven på och kvaliteten hos det ackrediterade laboratorierna har stigit efter hand som bl a ackrediteringsorganets kompetens ökat.

På samma sätt har Livsmedelsverket ställt krav på att livsmedelslaboratorier som utför undersökningar inom ramen för offentlig tillsyn skall ha kvalitets-system som godkänts genom ackreditering. Krav som Livsmedelsverket tidigt ställde var att dricksvattenundersökningar bara fick godkännas av sk "behörig

undersökare". Då liksom vid kravet på ackreditering trodde man att ett antal laboratorier skulle försvinna ur marknaden, vilket inte skedde i någon större utsträckning.

För att tillvarata laboratoriernas intressen instiftades på initiativ av bl a Lennart Piper, då ägare till och chef för ett av Sveriges största privata miljölaboratorier, IMAB, den 4 juni 1987 föreningen auktoriserade laboratorier, FaL, välkänd även här i Norge tack vara sin omfattande kursverksamhet. FaL står numera för Föreningen Ackrediterade Laboratorier, men vilket som helst laboratorieföretag är välkommet som medlem, ackrediterat eller inte ackrediterat. På initiativ av FaL och dess sekreterare Åke Larsson har nedan presenterade studie av marknadssituationen för miljölaboratorier kommit till stånd. Fokus på 43 privata att jämföra med funna 45 privata i "Kvalitetssäkrad Miljökontroll".

Den allmänna uppfattningen i laboratoriebranschen är att det som styr utvecklingen inte är statliga utredningar, direktiv osv utan framför allt den så kallade "Marknaden" och samhällsekonomin.

1990-talet har inneburit stora förändringar av laboratiestructuren och framför allt Svelab, KM Lab, AnalyCen och Agrolab har kommit att framstå som dominerande aktörer på marknaden och driver sins emellan en stark konkurrens. Många laboratorier har bytt ägare, slutat med denna typ av verksamhet och/eller försvunnit, men framför allt priskonkurrensen är rent förödande, vilket har resulterat i långtgående

de rationaliseringar - på ont och gott. Värdet av den offentliga livsmedelstillsynen uppskattas till ca 110 Mkr vilket gjorde att labkedjorna satsade på ackreditering av livsmedelsanalyser också, men kommunerna utför bara undersökningar för ca 10 Mkr och de resterande avgifterna, ca 100 Mkr, används inte till avsett ändamål.

För att kunna förstå vad som händer är det väsentligt att förstå hur marknaden ser ut och vilka aktörerna är. Slut användaren av mycket miljödata är Statens Naturvårdsverk, som på olika sätt förelägger kommuner och företag att låta analysera vatten, luft osv. Den primära kunden är dock inte alltid särskilt intresserad av analysresultatet och därför angelägen om att köpa den tjänsten så billigt som möjligt - vilket bidragit till prispressen, särskilt som många anser att driftskontrollen, icke ackrediterad och i egen regi, är fullt tillräcklig för de egna behoven.

Svelab, som ägs av Svenska Kommunförbundet till 100 % numera, har ex köpt upp ett antal kommunala laboratorier under senaste år, lagt ner några av dessa och har nu sammantaget 15 laboratorier. De har tagit över förlustbringande verksamheter som ex kommunlabbet i Sundsvall, Umeå och ett kommunalt vattenlab i Malmö. Etableringen i Uppsala blev dock inget av. Under försommaren har de flesta med högre kompetens, 8 - 10 personer, lämnat företaget och nu skall verksamheten rationaliseras starkt och ytterligare 30 personer sägas upp. Tills vidare behåller man dock de 15 verksamhetsplatserna, men verksamheten på en del platser

blir mycket starkt begränsad och stor del av proverna kommer att skickas till ett fåtal laboratorier med mer omfattande verksamhet.

Den som enligt min mycket bestämda uppfattning, bl a utifrån en lång rad revisioner/bedömningar i bl a SWEDAC's regi, får betala priset för den våldsamma priskonkurrensen, är den anställde. Många jobbar i ett helt förfärligt högt tempo, där obetald övertid är mera regel än undantag - och då är arbetstiden enligt lag, betydligt längre än här i Norge. Det handlar alltså inte om att gå hem klockan tre på sommaren utan 5 - 6 på eftermiddagen är nog mera vanligt. För att hålla lönekostnaderna nere anställer en del lab i allt större utsträckning mindre och mindre kompetenta medarbetare och jag upplever att på så sätt sänker man kvaliteten såväl för de anställda som på produkten - trots att ackrediteringen borde innebära att kvaliteten höjs.

I uppsatsen "Analys av marknadssituationen inom branschen för miljölaboratorier", Stockholms Universitet, Företagsekonomiska Institutionen HT 1995, Ann Holmberg & Ulrika Rinaldi framkommer det att en del kunder inte längre kopplar ihop begreppet kvalitet med ackreditering. Kringtjänsterna har minskat kraftigt - "kunden skall bara ha vad kunden betalar för !!"

Fokus på 43 kommersiella ackrediterade miljölaboratorier. För att få en helhetsbild av marknaden tittade man också på 104 industriföretag med egna laboratorier samt 66 offentliga, statliga, laboratorier. Omfattar 253 lab, men hur har man räknat ??

Svelab ett, KM ett osv !!?

Följande fyra frågor ställdes upp:

- Hur ser lönsamhetsutvecklingen ut för branschen ?
- Vilken betydelse har ackrediteringen haft för branschen ?
- Vilka konkurrensmedel använder sig företagen av i branschen ?
- Stämmer farhågorna om otillbörlig konkurrens ?

Tre typer av företag ingår i studien och alla är ackrediterade miljölaboratorier:

- Industriföretag med egna laboratorier, 104 st.
- Offentliga laboratorier under statlig förvaltning, 66 st
- Kommersiella miljölaboratorier som enbart sysslar med analyser, 43 st.

Lönsamheten har belysts med nyckeltal från 1986, 1990, 1992 och 1994, som bl a visar att de medelstora, 21 - 50, som hade den bästa utvecklingen, har försvunnit 1994. Svackan runt 1990 syns tydligt i alla kurvor.

Nästan alla Länsstyrelselab har försvunnit

"Kvalitetssäkrad miljökontroll" SNV, MPR september 1978 remissutgåva.

- flödsemätning
- strömningsmätning
- provtagning
- konservering och förvaring av prover
- transport
- analys
- bearbetning av data
- utvärdering, bedömning och redovisning av mätresultat

"Analys av marknadssituationen inom branschen för miljölaboratorier".

Stockholms Universitet, Företagsekonomiska Institutionen HT 1995, Ann Holmberg & Ulrika Rinald Tabell 16:5 26 slumpmässigt utvalda kunder har intervjuats

"Faktorer som påverkar kundens val av leverantör".

- Geografisk närhet 27%
- Laboratoriet erbjuder "rätt" kombination av analyser 15%
- Priset 8%
- Gammal vana 8%
- Bra rådgivning 8%
- Hög kvalitet 8%
- Bra leveranstider 4%

- Hur ser lönsamhetsutvecklingen ut för branschen ?

Lönsamhetsutvecklingen ser bra ut i studien, men det kan vara en fråga om hur man valt att presentera företagets årsredovisning. Vid en branschträff augusti i år diskuterades rapporten och samtliga är överens om att lönsamheten är sämre än det ser ut och utvecklingen ohållbar. Nyetablering i branschen upplevs som uteslutet pga de höga kostnaderna för inköp av allt mer automatiserad och datoriserad analysutrustning. Analyomfattningen map matriser ökas dock på de olika laboratorerna, för att bättre kunna utnyttja befintlig utrustning.

- **Vilken betydelse har ackrediteringen haft för branschen ?**

Alla inblandade parter anser i stort

sett att akkrediteringen er positiv. Kostnaderna opplevs dock som høga, "kraven frå SWEDAC" likaså men framfør allt opplevs kundernas bristande forståelse ffor akkrediteringen som ett problem.

- Vilka konkurransmedel anvænder sig fforetagen av i branschen ?

Priset er det helt dominerande konkurransmedlet i branschen - og detta er enligt all tillgænglig vetenskap ohållbart - vilket ser ut att stæmma med vad som hænder i marknaden.

En del mindre laboratorier med høg spesialisering klarar sig bra.

- Stæmmer farhågorna om otillbørlig konkurrans ?

De stora "privata" laboratoriekedjorna svarar ffor de mycket låga priserna - de offentlige laboratorierne følger bara, i viss mån og nær de tvingas till det, med i prissænkningarna så længe som de orkar.

Slutsatser:

- antalet laboratorier minskar
- priserna går hela tiden ner
- lønsamheten minskar
- kompetensen hos laboratoriepersonalen sjunker
- antalet offentlige laboratorier minska i takt med krympande samhøllsøkonomi
- allt fler laboratorier ingår i kedjor, där varje laboratorium er allt mer spesialisert
- prover skickas i økande utstrækning mellom laboratorierne - akkreditering har medført riktigere analysresultat
- kunderna opplever att de får sæmre service i rationaliseringens spår
- Utvekklingen er helt parallell med utvekklingen av Klinisk kemisk analyse (se Lækartidningen nummer 36 1996)
- Utvekklingen styrs av marknaden, inte av utredninger, direktiv osv, ffor så vida dessa inte innebær stød ffor vissa laboratorieføretag.

VATN -

vårt viktigste næringsmiddel!

- Brønnboring i fjell
- Løsmassebrønner, diam. 50 - 500 mm

m/vannmengdegaranti

• **GRUNDFOS** pumpeanlegg

Vi borer også for:

- kabler/ledninger
- fundamentering
- grunnundersøkelser

 HALLINGDAL
BERGBORING

3570 Ål - tlf. 32 08 15 00 - Fax: 32 08 15 50